

1

1: Podvodno okolje je manj znani del življenjskega prostora veslonožcev; na sliki je vranjek (*Phalacrocorax aristotelis*) med podvodnim ribolovom. foto: Tihomir Makovec

Ptice so daleč najbolj raziskana skupina živih bitij in raziskave v ornitologiji tako kot nekoč še danes odpirajo vrata do novega znanja. Lahka prepoznavnost, preproste metode preučevanja in ogromno nakopičeno znanje o pticah je osnova, s katero si lahko ljudje odpiramo nova obzorja. Če smo nekoč s pticami spoznavali evolucijo, fiziološke osnove vedenja živali, celične procese in podobno, se je ornitološka stroka danes s povsem novimi nazori ponovno lotila sistematike, s katero skušamo spoznati, kako so si ptice in drugi organizmi med seboj sorodni. Pa tu ne mislim le na nova spoznanja, da so edini danes preživeli dinozavri pravzaprav ptice in da so krokodili bolj sorodni pticam kot plazilcem oziroma še več, da so ptice pravzaprav del plazilcev, pač pa da so se korenite spremembe na osnovi novih molekularno-genetskih dognanj dogodile tudi v samem sistemu ptic.

Veslonožci Slovenije

// Al Vrezec

Ena najbolj temeljitih sistematskih premetank se je zgodila v redu veslonožcev. Še pred 10 leti smo kot veslonožce (Pelecaniformes) prepoznavali tropike, strmoglavce, kormorane, kačjevratnike, burnice in pelikane. Torej ptice z veslastimi nogami, zato smo jim nadeli tudi lepo slovensko ime veslonožci. Danes je vse drugače, saj so temeljite raziskave razodele, da so se med veslonožci skrivali kar trije redovi. Tropiki (Phaethontiformes) so šli v svoj red, pelikani so se izkazali bolj sorodni čapljam, zato so jih sedaj skupaj uvrstili v red močvirnikov (Pelecaniformes), iz katerega so sicer izpadle štorke, ki sedaj tvorijo svoj red štorke (Ciconiiformes), preostanek veslonogih veslonožcev pa sedaj tvori red veslonožcev z novim latinskim imenom Suliformes.

Ne glede na sistematski križ kraž pa je veslonožcem ostalo skupno to, da gre za izključno ribojede ptice. Ta lastnost je predstavnike veslonožcev marsikdaj pripeljala navzkriž z ljudmi, ki so si taistih rib prav tako zaželeli. Zanimivo pa je, da je bil ta konflikt večji tam, kjer so ribe pomenile prostočasno zabavo, kot pa tam, kjer so bile ribe ključni prehranski vir prebivalstva. Razumljivo, ko pa ti po celodnevem »športnem« naprežanju, kupu zapravljenih takih ali drugačnih priložnosti, da o dragocenosti ribolovne opreme ne govorimo, pred nos priplava »nemarni ptič« s kapitalnim lipanom v kljunu. Obsodba je takojšnja brez pomisleka, dokaz jasen, da o izumiranju ribjih populacij zavoljo pernate golazni ni dvoma. Pri nas se ta zli sloves drži zlasti kormoranov (Phalacrocoracidae), ki so sicer daleč največja skupina veslonožcev, saj prednjačijo po številu vrst tako pri nas kot po svetu. Čeprav so kormoranom nekdanje pravili morski vrani, pa je zares morski le vranjek (*Phalacrocorax aristotelis*), po velikosti srednji od treh pri nas pojavljajočih se kormoranov. Kormoranom je skupno predvsem to, da se za ribami potapljajo tudi več deset metrov globoko. Pri tem si omočijo peruti, ki si jih morajo pred letanjem še osušiti. Sicer so kormorani zelo družabne ptice, ki pogosto lovijo skupaj. Skupaj tudi gnezdi v kolonijah, kjer je lahko po več gnezdov na drugo od drugega spletenih na istem drevesu ali skalni steni. Pri nas ni bilo zabeleženo gnezdenje nobene od kormoranjih vrst, tri vrste pa so redni poletni in zimski gostje na naših vodah. Kljub dokaj očitni velikostni razliki pa razlikovanje med vrstami na terenu povzroča nemalo težav. Kormoranje sorodstvo obsega še nekaj ribojedih družin znotraj reda veslonožcev. Kormoranom so podobni kačjevratniki (Anhingidae), ki se za ribami prav tako potapljajo, rib pa ne grabijo, ampak jih kar nabadajo na kljun, ki je oster kot sulica. Kačjevratniki so pretežno subtropske in tropske vrste in se pri nas ne pojavljajo. Poleg kormoranov se pri nas vsaj občasno pojavljajo med veslonožci le še strmoglavci (Sulidae). Ti za ribami ne plavajo pod vodo kot kormorani in kačjevratniki, pač pa se potopijo le za kratek čas, ko se v strmoglavlju letu z višine zaženejo v ribjo jato. Nasprotno pa se burnice (Fregatidae), zopet pretežno tropske in subtropske morske ptice, sploh ne potapljajo, pač pa ribe zgolj pobirajo z vodne gladine, ali pa jih še raje ukradejo drugim pticam. Skupaj smo med veslonožci v Sloveniji doslej zabeležili štiri vrste, tri kormorane in enega strmoglavca.

Strmoglavec (*Morus bassanus*)

Edina v Evropi gnezdeča vrsta strmoglavca. Gnezdi ob Atlantiku v velikih kolonijah na previsnih obmorskih pečinah. Gre za značilno morskno ptico, ki se po gnezditvi pogosto razseli proti jugu. Jeseni in pozimi so strmoglavci pogosti v zahodnem Sredozemlju, v vzhodno Sredozemlje, tudi Jadran, pa jih zanese precej redkeje. Je dokaj velika morsk ptica (85-97 cm), ki navadno v hitrem letu preletava morsk gladino, neredko pa nad morjem tudi zajadra. Hrani se predvsem z morskimi pelaškimi plavimi ribami, ki se združujejo v večje jate, denimo sledi, skuše, sardele in podobno. Odrasle ptice so bele, z značilnimi črnimi konci peruti in dolgim masivnim svetlim kljunom. Mlade ptice, ki se sicer v Sredozemlju pogosteje pojavljajo, so sive barve. Sivo mladostno perje z leti pregolijo v odraslo belo, zato je po obsegu sive oziroma temno pikaste obarvanosti trupa, peruti in repa mogoče določiti tudi starost ptice tja do četrtega leta.

Pojavljanje v Sloveniji: Izjemno redek gost, ki so ga zgolj dvakrat pri nas opazovali šele v zadnjem času. Čeprav gre za tipično morsk ptico, pa kakšen osebek zaide tudi na celinske vode.

Pritlikavi kormoran (*Microcarbo pygmeus*)

Najmanjši (45-55 cm) in najredkejši med našimi kormorani. Mlade ptice so rjavkasto obarvane, svatujoči odrasli pa dobijo v času parjenja na čokoladno rjavi glavi in po telesu značilna bela peresca, kot bi bili posuti z diamanti. Gnezdi zlasti po obalnih mokriščih vzhodnega Sredozemlja, največ v jugovzhodni Evropi. Ponekod, denimo na Skadarskem jezeru v Črni gori, je celo zelo številan in njegova populacija tod narašča. Sicer gre za vrsto, ogroženo v svetovnem merilu, ki pa se ji populacijsko stanje v zadnjem času izboljšuje. Ogroža ga predvsem izginjanje mokrišč, vznemirjanje, lov in uničevanje kolonij. Sicer se pritlikavi kormoran prehranjuje zgolj z manjšimi sladkovodnimi ribami, kot so rdečeperke, rdečeoče, pezdiki, zelenike, koreslji, nežice ipd.

Pojavljanje v Sloveniji: V Sloveniji se v manjšem številu dokaj redno pojavlja tako ob celinskih vodah kot ob morju v jesenskem in zimskem času. Ob reki Dravi, pa tudi ob Muri, je pozimi bolj ali manj reden gost.

Vranjek (*Phalacrocorax aristotelis*)

Srednje velik kormoran (68-78 cm), ki ga izdaja vitkejša postava, dolg tanek kljun in perje na predelu okoli oči, kar je pri večjem kormoranu golo. Mladi imajo bel trebuh in svetle peruti ter noge, odrasli pa so odeti v svetleče kovinsko zeleno perje, medtem ko v gnezditvenem obdobju dobijo na glavi ob kljunu še značilni čopek. Ptice s čopki pri nas težje opazimo, saj k nam priletijo šele po gnezditvenem obdobju, kljub temu pa zadržijo značilen greben na čelu, ki ga pri kormoranu ni. Sredozemska podvrsta *Ph. a. desmarestii* je maloštevilna in šteje zgolj 10.000 parov, največja populacija te podvrste pa gnezdi prav

2

3

2: Strmoglavec (*Morus bassanus*) – odrasel
foto: Gorazd Golob

3: Strmoglavec (*Morus bassanus*) – tretjeletno mladostno ptico izdajajo temne pege na perutih.
foto: Andy Hay (RSPB images)

4: Pritlikavi kormoran (*Microcarbo pygmeus*) – odrasel osebek v svatovskem perju z značilnimi belimi peresci, ki krasijo telo
foto: Dejan Bordjan

5: Pritlikavi kormoran (*Microcarbo pygmeus*) – mladostni ptici
foto: Miha Podlogar

6: Vranjek (*Phalacrocorax aristotelis*) – odrasel
foto: Dejan Bordjan

7: Vranjek (*Phalacrocorax aristotelis*) – mladostna ptica sredozemske podvrste *desmarestii* z značilnimi svetlimi perutmi in svetlimi nogami
foto: Tone Trebar (naturephoto-tone.com)

4

5

6

7

8

9

v Jadranu, zato gre za paradno morskó ptico tudi v slovenskem morju. Po podatkih o označenih pticah večina naših vranjekov izvira iz brionskih, kvarnerskih in kornatskih gnezditvenih kolonij. Prehranjuje se skoraj izključno z ribami, zlasti z majhnimi pridnenimi vrstami, kot so glavači, volkci in rdeči mečaki. V plitvinah sledi tudi jatam gavunov, le redko pa si privošči kakšnega raka ali glavonožca.

Pojavljanje v Sloveniji: Pri nas se vranjeki pojavljajo izključno na morju. Poleti se jih v Tržaškem zalivu zbere tudi do 6.000, kar je znaten del sredozemske populacije. Ravno zato je vrsta ključna pri opredeljevanju morskih IBA-jev in območij Natura 2000. Boje školjčičšč so idealno in varno mesto za počitek, zlasti pred Sečoveljskimi in Strunjanskimi solinami ter pri Debelem rtiču. V nasprotju z drugimi kormorani, ki se pojavljajo po rekah in jezerih, pa vranjekov na morju ljudje ne preganjajo, zato so dokaj zaupljivi. Poleti jih med lovom majhnih rib v plitvem obalnem morju ne motijo niti kopalci. Previdnost pri določanju naj ne bo odveč, saj so zlasti pozimi na morju pogosti tudi podobni kormorani. Kot kaže pa številčnost vranjekov na naši obali narašča.

Kormoran (*Phalacrocorax carbo*)

Kormoran je največji (77-94 cm) in najpogostejši med našimi kormorani. Je spreten lovec na ribe, zato med ribiči nima dobrega slovesa, saj je edini od naših vrst kormoranov, ki se loti tudi večjih in komercialno bolj zanimivih rib. To so zlasti različne vrste krapovcev, največ kleni, rdečeočke in podusti, med pogostejšim plenom pa so tudi ostrži, lipani in postrvi. V zadnjem času se evropska populacija kormoranov povečuje predvsem na račun povečane ponudbe hrane v celinskih vodah, kot posledica nepremišljenih umetnih vlaganj zlasti tujerodnih vrst rib v naravne vodotoke, ter razmaha sladkovodnega ribogojstva. Ko se približuje pomlad, dobijo odrasle ptice značilno belo zatilje in belo piko na stegnih, kar je značil-

nost podvrste *Ph. c. sinensis*. Ta se drži večinoma celinskih voda. Kormorani se pri nas redno pojavljajo tudi na morju in si neredko skupaj z vranjeki sušijo peruti na bojah školjčičšč. Morsko okolje je sicer značilno za drugo evropsko podvrsto kormorana *Ph. c. carbo*, ki je nekoliko večja, vendar njeno pojavljanje v Sloveniji še ni docela dognano, glede na pojavljanje v sosednjih državah pa ni izključeno. Terensko ločevanje med podvrstama je izredno težavno, najbolj zanesljivo pa se podvrsti ločita po obliki neporaščenega dela kože na koncu ust, ki je pri podvrsti *Ph. c. carbo* prisekano oblikovana, pri *Ph. c. sinensis* pa ne. Kot družabne ptice se kormorani držijo skupaj tudi pozimi in najraje prenočujejo na tradicionalnih mestih, kjer se na enem drevesu zbere tudi po več deset ptic. Kormoranji iztrebki, polni sečne kisline, drevo povsem belo obarvajo in neredko takšno drevo celo odmre.

Pojavljanje v Sloveniji: Po zadnjih podatkih v Sloveniji preživuje od 2.000-3.000 kormoranov. Čeprav v vseh sosednjih državah gnezdi, pri nas ni podatkov, da bi kormoran sploh kdaj gnezdil. Populacija v Evropi raste, k nam pa po podatkih najdenih obročkanih ptic prihajajo kormorani predvsem iz poljskih, danskih, nizozemskih in švedskih kolonij. Kormorane lahko opazujemo praktično ob vseh večjih vodah po Sloveniji, tudi ob morju. Navadno območje preletavajo v značilnih klinih, zvečer pa se ptice zberejo na skupinskih prenočiščih. ●

8: Kormoran (*Phalacrocorax carbo*) – odrasla ptica podvrste *sinensis* z značilno svetlo glavo in belo piko na stegnih
foto: Matej Vranič

9: Kormoran (*Phalacrocorax carbo*) – mladostni ptici s svetlim trebuhom
foto: Matej Vranič

Vabimo Vas v Prirodoslovni muzej Slovenije na ogled razstave **Sredozemski vranjek in varstvo slovenskega morja**, ki je na ogled od 15. februarja do 20. maja 2014. Razstava je nastala v sodelovanju med Prirodoslovnim muzejem Slovenije, Morsko biološko postajo (Nacionalni inštitut za biologijo) in DOPPS, ki je k razstavi prispeval tudi zadnje izsledke raziskav in naravovarstvenih dosežkov v okviru projekta SIMARINE-NATURA (LIFE10NAT/SI/141).